

Роман Бойко,

**аспірант кафедри релігієзнавства
Національного університету «Острозька академія»**

Доля греко-католицьких монастирів за радянської доби

У статті розглядається історія греко-католицьких монастирів у західних областях УРСР у період підпільного функціонування Української Греко-Католицької церкви. До уваги береться підпільна діяльність греко-католицьких монастирів, проведення підпільних богослужінь, розвиток мережі підпільних монастирів.

Ключові слова: монастирі, нелегальне становище, ченці.

Проблема функціонування греко-католицьких монастирів у післявоєнний період у західних областях УРСР постає поряд із діяльністю Української Греко-Католицької церкви. Це не дивно, адже греко-католицькі монастирі спіткала така ж сама доля, як і церкву – після так званої «самоліквідації» УГКЦ в підпіллі змушені були піти і монастирі. Протягом усього підпільного періоду радянська влада вважала діяльність монастирів у підпіллі не менш небезпечною, як мандрівних ченців, нелегальне здійснення обрядів тощо. Тому і не дивно, що підпілля на діяльність греко-католицьких монастирів старанно замовчувалася радянською владою. У нечисленних історичних дослідженнях того періоду Греко-католицька церква зображалася як «зрадницька», «буржуазно-націоналістична», тому на будь-яку об'єктивність та й часто науковість вони не можуть претендувати. Природно, що у проголошенні України незалежності зріс інтерес до дослідження нещодавно «заборонених» тем, до яких належить і діяльність греко-католицьких монастирів у підпіллі.

Сучасних праць, присвячених цій проблемі, бракує. Інформацію про діяльність греко-католицьких монастирів у підпіллі можна віднайти у збірнику «Монастирі Української Греко-Католицької церкви» [13]. Проблеми функціонування греко-католицьких монастирів у підпіллі торкався також ієродиякон Мануїл [12]. В. Пашенко у своїх дослідженнях [15, 16] теж зупинявся на проблемі функціонування греко-католицьких монастирів у підпіллі, розглядаючи цю проблему в комплексі з діяльністю православного духовенства та антирелігійною політикою радянської влади. Діяльність католицьких ченців у підпіллі у період правління Й. Сталіна розглядав Я. Стоцький [18, 19]. Ліквідацію греко-католицьких монастирів на Станіславщині досліджував І. Андрухів [1, 2]. Опосередковано проблеми діяльності греко-католицьких монастирів торкалися Б. Боцюрків [3], В. Войналович [4].

Завданням даної статті є виявити основні форми діяльності греко-католицьких монастирів у підпіллі у контексті політичних викликів радянського часу.

1946 рік відкрив нову сторінку в історії Греко-Католицької церкви. У результаті Львівського собору церква, а з нею і всі її структури опинилися у підпіллі. Після Львівського собору почалася ліквідація греко-католицьких монастирів. Облвиконкоми почали затверджувати і потім реалізовувати плани переселення і «злиття» монастирів Греко-Католицької церкви. Наприклад, наприкінці березня 1946 року облвиконком Станіславської обл. затвердив План-проект переселення і злиття монастирів і монахів УГКЦ. Передбачалося припинення діяльності всіх монастирів, їх «переселення» і «укрупнення» [2, с. 248]. У Станіславській області до кінця 1946 р.

«самоліквідувалися» монастирі сестер-служебниць у Коломиї і с. Микуличині (Станіславська обл.) [2, с. 249]. У цей же час було знищено монастир у с. Дора (Івано-Франківська обл.) [9]. З 1947 р. почалося закриття Гошівського монастиря василіан. Такий рішучий крок з боку влади щодо цього монастиря мотивувався, передусім тим, що серед монахів с. Гошово активно велася антиправославна агітація, а отці-василіани проводили службу Божу там, де немає священників [2, с. 256]. Остаточню цей монастир був закритий у 1950 р. Взагалі 1950 рік ознаменувався тим, що владою в особі Ради у справах релігій було фактично санкціоновано закриття греко-католицьких монастирів [19, с. 284]. Відтак, після кампанії із закриття греко-католицьких монастирів та судячи із рапортів органів влади, греко-католицькі монастирі до кінця I кварталу 1951 р. у Львівській обл., до 1949 р. – у Дрогобицькій, 1946 р. – у Тернопільській, середину 1950 р. – у Станіславській обл. [19, с. 284-289]. Лише до 1952 р. проіснував монастир сестер-василіанок у Суховолі [3, с. 116]. Очевидно, це був останній монастир, закритий радянською владою [10]. Всього, за даними «Мартирології українських церков», у 1947 р. було ліквідовано 195 греко-католицьких монастирів [12, с. 49-50]. А впродовж 1946-1950 рр. репресіям було піддано 344 діячів культу [4].

У 1957 році було значно обмежено діяльність греко-католицьких монастирів. У червні 1957 року нею було вручено заступнику Голови Ради Міністрів УРСР М. Гречусі «Пропозиції з обмеження релігійної діяльності». Було значно обмежено діяльність монастирів, заборонено релігійним громадянам проводити збирання пожертвувань серед віруючих за межами церкви і молитовних будинків, не дозволялося проводити збір пожертвувань за певним призначенням, що не має відношення до культових потреб, заборонявся виїзд духовенства за межі своєї громади, обмежувалися намагання віруючих провадити нове будівництво приміщень та ін. Греко-католиків також стосувалася постанови Ради міністрів СРСР від 16 жовтня 1958 року «Про монастирі в СРСР» і «Про підвищення податків на доходи єпархіальних підприємств і монастирів». У постановах передбачалося скорочення кількості монастирів і скитів.

Посилювалася увага і до нелегальних греко-католицьких монастирів. Ще навесні 1960 р. у Львові було виявлено 3 «катакомбні» жіночі монастирі – Сестер-служебниць непорочної Діви Марії, Чину св. Вікентія, сестер василіанок. Черниці жили згідно з чернечими законами, працювали медсестрами [12, с. 83]. А в 1963 р. в Івано-Франківській обл. було відкрито таємний греко-католицький монастир з десятьма монахинями [3, с. 122].

Арешти, суди над греко-католицькими священниками тривали і надалі. Причому з початку 1970-х рр. радянські та адміністративні органи стали притягати найбільш «злісних» порушників радянського законодавства про культу до адміністративної та кримінальної відповідальності. Особливо «перепадало» підпільним монахам; вважалося що підпільні монастирі повинні «самі собою зникнути», оскільки нараховували малу кількість населеників. В Івано-Франківську був притягнутий до адміністративної відповідальності активний греко-католицький священник Гаврилів. В лютому 1968 р. було заарештовано ієромонаха П. Чучмана [13, с. 107]. Матеріали про протизаконну діяльність монаха П. Чучмана (м. Яремчі Надвірнянського району Івано-Франківської обл.) були передані в народний суд для притягнення його до

кримінальної відповідальності. В Тернопільській області за проведення богослужінь на приватних квартирах та організацію «нелегальних зборищ» були оштрафовані колишні уніатські священники Погорецький М. І., Кандибалюк А. М. та ін. [8]. Частими були переслідування єпископа В. Стернюка [6]. У його помешканні постійно проводилися обшуки, а сам він був об'єктом наклепів з боку влади.

Радянська влада по-своєму використовувала приміщення закритих греко-католицьких монастирів, але все ж, деякі випадки використання приміщень монастирів вражають своєю оригінальністю. Так, з монастирських приміщень добудовували кінотеатр, перетворювали на школи для неповносправних дітей, професійно-технічне училище, автошколи, поштові відділення [5, с. 225-226], дитячі будинки [7, арк. 13-14]. Частими були також і доведення приміщень до аварійного стану, а потім знесення останніх, мотивуючи це тим, що неосвоєні приміщення псують вигляд населених пунктів.

Греко-католицькі монастирі, звісно, змушені були пристосовуватися до життя у складних умовах. Тож не зважаючи на переслідування влади, у «підпільний» період продовжувалася діяльність мандрівних ченців, нелегальних монастирів.

Насамперед, активною була діяльність мандрівних ченців. У деяких випадках вони висловлювали невдоволення ситуацією, що склалася у західних областях України. У доповідній записці членів ЦК КПУ В. Нікуліна і М. Гладаревського секретареві ЦК КПУ С. Червоненко про боротьбу із залишками унії в західних областях України зазначається, що «бродячі монахи» намагалися поширити невдоволення радянською владою. Під час подій в Угорщині (1956 р.) греко-католицький священник Дідух (с. Ворохта Івано-Франківської обл.) виступив із проповіддю антирадянського змісту із закликом «повторити угорський варіант звільнення від совітів» [17, с. 319-320].

Ліквідовуючи греко-католицькі монастирі, радянська влада наштотувалася на опір з боку духовенства. Незважаючи на численні спроби ліквідації монастирів та переселення монахів протягом чотирьох років після проведення Львівського собору, станом на 1 березня 1950 р. у Львівській, Станіславській та Закарпатській областях діяло 8 греко-католицьких монастирів, які не лише проводили богослужіння та відправляли священників для обслуговування духовних потреб греко-католиків довколишніх сіл, а й перетворилися на центри зібрання «ворожо налаштованих до радянської влади елементів» [17, с. 259].

Це був своєрідний виклик владі, тому для «наведення порядку» органам державної безпеки довелося остаточно «зняти маску» демократичності й законності. Численні звернення монахів до органів влади з посиланням на нормативні акти були знехтувані. Як влучно зазначає І. Андрухів, монахам «не довелося потішитися свободою сталінської Конституції», оскільки вже в кінці березня 1950 р. мешканці головного осередку греко-католицького чернецтва - чоловічого й жіночого Гошівських монастирів Івано-Франківської області були заарештовані [1, с. 157]. За відпрацьованою схемою було припинено діяльність інших монастирів, а священники та монахи, які залишилися на волі, продовжили свою діяльність підпільно.

В підпільній церкві монастирі займали особливе місце. Саме вони взяли на себе найтяжчий удар комуністичної влади. Чернечі спільноти різних згромаджень без особливих труднощів глибоко закорінювалися у катакомбах. Навіть

«всемогутнє» КДБ не могло нічого вдіяти з богопосвяченими особами. Тому у греко-католицьких монастирях жевріла надія на відродження церкви.

У середині 1950-х – середині 1980-х рр. виникали підпільні монастирі. Така діяльність була досить специфічною, зважаючи на ті умови, в яких доводилося жити ченцям. Підпільні монастирі почали виникати очевидно, з середини 1950-х рр. Протягом 1955-1957 рр. в с. Дора Яремчанського р-ну Івано-Франківської обл. діяла підпільна обитель, де діяли П. Чучман та М. Деренюк [13, с. 100]. В приміщенні Свято-Успенської Лаври (Львівська обл.) також існувала підпільна чернеча спільнота [13, с. 101]. З 1959 р. у підпільних монастирях ЧСВВ з'являються перші новички, які розпочали свою діяльність вже у підпіллі [14]. Сестри допомагали у душпастирській праці підпільним священикам. На початку 1960-х рр. тут почав діяти підпільний монастир студитів; особливо великий вплив на віруючих мав ієродиякон А. Смоляник [13, с. 100]. У 1963 р. в м. Рудно діяв підпільний монастир, в якому проживав ієромонах П. Копоть з двома братами. Також монастир було споруджено у Брюховичах, такий же монастир на початку 1960-х рр. було споруджено у Львові [11, с. 100]. Відомо також, що в с. Зарваниця Тербовлянського району Тернопільської обл. теж відмічалася досить активна підпільна діяльність греко-католиків.

Ченці, яким доводилося служити у підпіллі, змушені були займатися різною громадською діяльністю, щоб не бути заарештованими. Так, наприклад, монахи Товариства Ісуса (м. Львів) брали участь у створенні «робітничої місії»: вони працювали на заводі, щоб цим самим розділити умови, в яких працювали робітники і зробити церкву присутньою там, де її ще не було [13, с. 57]. Черниці Згромадження сестер Милосердя працювали у «Народній лічниці», реорганізованій у відділення медичного інституту аж до виходу з підпілля [13, с. 90]. Черниці Згромадження сестер мироносиць під покровом св. Марії Магдалени (м. Івано-Франківськ) працювали в івано-франківських лікарнях [13, с. 95]. Сестри Згромадження сестер священикомученика Йосафата допомагали підпільним священикам у нічних відправах [13, с. 95]. Сестри Згромадження Сестер-Служебниць Непорочної Діви Марії з-поміж іншого повідомляли вірних про проведення відправ, роздавали Святе Письмо, молитовники, займалися доброчинністю [13, с. 122]. З огляду на переслідування, монахи й монахині часто змушені були проживати невеликими групами по 2-3 особи у помешканнях мирян греко-католиків [10].

Підпільне становище УГКЦ не заважало створювати навіть нові згромадження. Так, в 1950-х рр. у Львівській обл. група дівчат прирєкла себе всеціло служити Богу. В квітні 1957 р. вони звернулися до М. Чарнецького з наміром згуртуватися в монашу спільноту сестер Теодозіянок. В цьому ж році це Згромадження було створене [10, с. 104]. Також на почин М. Чарнецького було створено Згромадження сестер Євхаристок, активну допомогу у формуванні якого з 1968 р. надавав о. М. Шепітка [10, с. 104]. Сестри займалися активною діяльністю в миру: крім праці на державній роботі, вони також нелегально катехізували дітей, молодь, готували наречених до Тайни святого Причастя [10, с. 104]. Після виходу Церкви з підпілля Блаженніший Мирослав поблагословив згромадження на розвиток. 25 березня 1984 р. було створене Згромадження Воплоченого Слова [11, с. 50]. Та й до вже існуючих згромаджень продовжували вступати нові послушники. Наприклад, до Святопокровського монастиря монахинь Студійського уставу (Студитки) за час підпілля вступило 17 черниць [14].

У середині 1960-х рр., у зв'язку із деякою стабілізацією становища Греко-католицької церкви, виникають порівняно сприятливі умови для діяльності підпільних греко-католицьких монастирів. Наприклад, У 14 таємних релігійних будинках на 1967 р. було близько 240 сестер-василіанок, майже стільки ж сестер-служебниць. Були також менші згромадження сестер Святої Родини, святого Йосифа, святого Йосафата, Милосердя та інші.

Діяльність підпільних греко-католицьких монастирів, на наш погляд, є яскравим прикладом незламності греко-католиків у боротьбі за відродження церкви та непокорі радянському режимові. Документи виявляють нові і нові монастирі, які, будучи законспірованими, продовжували діяти. Так, монахиня Згромадження Сестер-Мироносиць Т. Шийка (м. Городенка Івано-Франківської обл.) ще з двома монахинями таємно навчала дітей катехізису, готували дітей і дорослих до хрещення та сповіді, допомагали хворим і самотнім людям похилого віку, організовували таємні богослужіння і інформували про них вірних, розповсюджували молитовники та релігійну літературу, переховували Святі Тайни. На зароблені гроші передавали вивезеним священникам посилки до Сибіру [14].

Якою ж була, так би мовити, «богослужбова» діяльність монахів в умовах підпілля? Центром життя кожного монаха була молитва. Часто монахи проводили богослужіння під час трансляції літургій по «Радіо Ватикан». У богослужіннях брали участь і миряни. Власне, ця обставина досить часто «непокоїла» владу, котра пильно слідкувала за поширенням «антирадянських висловлювань».

Крім цього, монахи досить активно душпастирювали. Там же монахи хрестили, вінчали, ховали померлих. Отці намагалися використовувати для духовних потреб будь-який час і будь-яке місце. З метою конспірації монахи найчастіше намагалися проводити релігійні обряди не там, де вони проживали. Ця обставина була досить важливою для продовження їхньої підпільної діяльності.

Іноді ченці приймали до себе тих священників, котрі під тиском влади були змушені перейти у православ'я. Так, наприклад, о. В. Вороновський висповідав перед смертю священника з с. Пушковичі Львівської обл., котрий знову вирішив повернутися до рідної церкви [11, с. 104]. Тим самим ченці, що діяли у підпіллі, сприяли поширенню критичного, а часом і негативного ставлення до православ'я серед частини населення західних областей України.

Говорячи про підпільну діяльність монахів, важко встановити число постригів у монашество. Відомо лише, що постригалися новоприбулі брати. Відомо також про священників рукоположення монахів; в Галичині такі священня відбувалися з благословення підпільно діючого архімандрита Никанора [11, с. 105]. В Унівській лаврі таким чином було рукоположено не менше 12 священників [11, с. 105].

Підпільні монастирі Української Греко-Католицької церкви діяли на території Галичини та Закарпаття діяли до легалізації церкви у 1989 року. З того часу почалася їх нова сторінка історії.

Таким чином, діяльність греко-католицьких монастирів на території Галичини та Закарпаття у післявоєнний період свідчить про незламність віруючих у боротьбі за відродження Греко-Католицької церкви. Натомість влада не могла протидіяти поширенню підпільних монастирів. Активній діяльності греко-католицьких монастирів сприяла висока релігійність населення.

Формами діяльності ченців у підпіллі у вказаний період були:

- проведення підпільних греко-католицьких богослужінь;
- збереження існуючих та створення нових чернечих згромаджень та чинів УГКЦ
- активна душпастирська діяльність.

Активна діяльність греко-католицьких ченців у підпіллі сприяла посиленню руху за відродження Греко-Католицької церкви. Своїм незламними прагненням до встановлення історичної справедливості вони давали приклад молодому поколінню, а також і нашим сучасникам, як слід боронити незалежність України.

1. Андрухів І. О. Ліквідація греко-католицьких монастирів на Станіславщині у другій половині 40-х – на початку 50-х рр. XX ст. [Текст] І. Андрухів // Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. - Івано-Франківськ. – 2004. – Ч. 10.
2. Андрухів І., Француз А. Станіславщина: двадцять буремних літ [Текст] / І. Андрухів, А. Француз. – Рівне, Івано-Франківськ, 2001. – 335 с.
3. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька церква в катакомбах (1946-1989) (Ковчег: Збірник статей з церковної історії) [Текст] / Б. Боцюрків. – Ч. 1. – Львів, 1993. – С. 113 – 152.
4. Войналович В. Наступ на етноконфесійні осередки як один із засобів здійснення національної політики в Україні [Електронний ресурс] / В. Войналович. – Режим доступу : http://memorial.kiev.ua/zhurnal/pdf/01-02_1997/207.pdf.
5. Гіщинський В. Тернистий шлях Василянського чину за роки панування у Західній Україні Радянського комуністичного режиму (1939–1989 рр.) [Текст] / В. Гіщинський // Добромільська реформа і відродження Української Церкви. Науковий збірник. – Л., 2003. – С. 225–226.
6. Гуркіна С. Єпископат Катакомбної Церкви: єрархічна спадкоємність та особливості служіння [Електронний ресурс] / С. Гуркіна. – Режим доступу : <http://www.ichistory.org.ua/ukrsite/pages/seminar1d.php?id=567&l=1>
7. Документи Уповноваженого Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по Львівській області. – ДАЛО. – Ф. 1332. – Оп. 2. – Спр. 15.
8. Доповідна записка про хід виконання постанови ЦК КП України від 6 лютого 1973 року «Про заходи по посиленню боротьби проти ворожої діяльності залишків уніатського духовенства на території Української РСР» (1973) [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.risu.org.ua>
9. Заник В. Дві церкви, дві історії [Електронний ресурс] / В. Заник. – Режим доступу : http://www.karpaty.net.ua/articles_25/dvi_cerkvy_dvi_istorii.php
10. Катакомбна церква. Монаші чини і згромадження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ichistory.org/ukrsite/churchex/church13.html>
11. Мануїл, ієродиякон Історія Свято-Успенської Унівської лаври та студійського монашества [Текст] / Мануїл. – Львів: Свічадо, 2005. – 113 с.
12. Мартирологія українських церков. – В 4-х тт. – Т. 2: Українська Католицька церква [Текст]. – Торонто, Балтимор: Українське видавництво «Смолоскіп» ім. В. Симоненка, 1985. – 1054 с.
13. Монастири Української Греко-Католицької церкви [Текст]. – Львів: Свічадо, 2006. – 121 с.
14. Монаші чини та згромадження УГКЦ [Електронний документ] Режим доступу: http://old.ugcc.org.ua/ukr/church_in_action/ugcc_chyyny/
15. Пащенко В. Греко-католики в Україні [Текст] / В. Пащенко. – Полтава, 2002. – 640 с.
16. Пащенко В. Православна церква в тоталітарній державі [Текст] / В. Пащенко. – Полтава: АСМІ, 2005. – 631 с.

17. Сергійчук В. Нескорена церква: подвижництво греко-католиків у боротьбі за віру і державу [Текст] / В. Сергійчук – К., 2001. – 432 с.
18. Стоцький Я. Греко-католицька церква та релігійна ситуація на Тернопільщині (1946–1989 рр.) [Текст] / Я. Стоцький. – 432 с.
19. Стоцький Я. Доля чернецтва, духовенства та парохій УГКЦ у західних областях України у 1950–1953 рр. [Текст] / Я. Стоцький // Український історичний збірник. – 2008. – Вип. 11. – С. 283–293.

SUMMARY

Roman Boyko,

The article deals with the history of the Greek Catholic monasteries in the western regions of the USSR during the activity of the underground Ukrainian Greek Catholic Church. Attention is directed underground activities of the Greek Catholic monasteries of clandestine worship, developing a network of underground monasteries.

Keywords: monasteries, underground, the monks.

Ліна Бородинська,

*доцент кафедри гуманітарно-соціальних дисциплін
Рівненського інституту ВНЗ «Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»»*

МІЖКОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ ЕВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН ІЗ ПРЕДСТАВНИКАМИ ТРАДИЦІЙНИХ ЦЕРКОВ

Становлення євангельських християн у Польщі супроводжувалося складними міжконфесійними відносинами, що виникали в організованій та стихійній боротьбі за сфери впливу із католицькою і православною церквами.

Ключові слова: євангельські християни, Польща (1918-1939 рр.), міжконфесійні відносини.

Зростання чисельності пізньопротестантських церков і організацій у незалежній Україні, а відтак і їх взаємовідносини з православною і греко-католицькою церквами, переважно із середовища яких відбувається відтік віруючих до означених спільнот, актуалізують наукові дослідження, присвячені минулому цієї гілки християнства та особливостям її становлення в умовах, де переважаючим було населення, що сповідувало традиційні християнські конфесії.

Особливий інтерес складає спільнота євангельських християн міжвоєнного періоду, яка поширювали свої ідеї на території всієї міжвоєнної Польщі, але найчисельніше були представлені у Поліському і Волинському воєводствах, де її громади поповнювалися в основному за рахунок відтоку віруючих із православ'я. Це у свою чергу зумовлювало напружені міжконфесійні відносини з традиційною церквою, яка найактивніше вела боротьбу з проявами протестантизму. Антипротестантська діяльність православних священнослужителів мала як стихійний, так і організований характер.